

Posar la cultura popular novament al centre. Crònica de les «Jornades Del subaltern a l'intangible... O com la cultura popular esdevingué patrimoni immaterial»

(28 d'octubre del 2022, Facultat de Geografia i Història de la UB)

Marta Contijoch Torres

Observatori d'Antropologia del conflicte Urbà (OACU)

DOI: 10.57645/10.8080.06.19

En les darreres dècades, la noció de patrimoni immaterial sembla que ha desplaçat la de cultura popular, que havia estat al centre de debats i produccions que conegué l'antropologia catalana i la de la resta de l'Estat a la dècada dels vuitanta del segle passat (Prats, Llopart i Prat, 1982; Prat i Contreras, 1982; Prat, 1983; Juliano, 1985; Prats; 1989; Delgado, 1993). Aquests anaven més enllà de la ja clàssica assimilació de la cultura popular com a cultura tradicional o folklore, i el terme permetia de fer referència a la cultura de les classes subalternes, és a dir, els sectors socials dominats. A més d'aparèixer associat a la problemàtica de la construcció de certes identitats ètniques, nacionals o locals, aquesta derivada de la categoria de cultura popular bevia de la manera com aquesta havia estat objecte, a partir de la dècada de 1960, d'una relectura i una reivindicació des del marxisme gramscian (Gramsci, 2011 [1925-1935]; Lombardi Satriani, 1975 i 1978). És des d'aquesta

1. Cartell de les jornades «Del subaltern a l'intangible... O com la cultura popular esdevingué patrimoni immaterial». FONT: GRUP DE TREBALL CULTURA POPULAR I CONFLICTE.

«Hi havia una vegada el poble. De la cultura popular al patrimoni íntangible», amb la participació (d'esquerra a dreta) de Marta Venceslao, com a moderadora, i les intervencions de Dolores Juliano, Isidoro Moreno, Honorio Velasco i Jesús Contreras. FONT: ORIOL PASCUAL; GRUP DE TREBALL CULTURA POPULAR I CONFLICTE.

darrera perspectiva que el terme *cultura popular* era emprat per remarcar la capacitat creativa del «poble», entès no com a objecte o essència, sinó com a posició i funció dins i fora de l'esfera del poder.

Però malgrat aquesta centralitat del terme i el seu paper cardinal en la configuració de la mirada de l'antropologia catalana i la seva consolidació com a disciplina amb entitat pròpia al nostre país, l'atenció a allò popular com a assumpte rellevant d'estudi va anar perdent força gradualment al llarg de la dècada de 1990. L'aposta, des de la UNESCO, pel paradigma del Patrimoni Cultural Immaterial va ser assumida de manera acrítica o polèmica tant des de l'antropologia acadèmica o científica com, també, sovint, pels mateixos protagonistes de les pràctiques i expressions abans incloses dins la rúbrica de cultura popular (Carvajal

Contreras, 2020; Kingman, 2017). En termes generals, aquest nou marc deixà de remetre a la condició subaltern a i a la dimensió conflictiva de la cultura popular per assenyalar la institucionalització de produccions culturals acreditables no només com a representacions oficials, sinó també en sintonia amb els valors morals hegemònics associats a les societats postmaterialistes en un marc global (Nielsen, 2011). I en paral·lel a l'adopció d'aquest nou referent conceptual, es redefiniren els termes en què una identitat determinada podia definir-se de manera institucionalment adient a partir, precisament, del caràcter «representatiu» de les seves expressions culturals.

Prenent aquest debat i aquesta circumstància com a punts de partida i de reflexió, el passat 28 d'octubre del 2022 se celebraren, a la Facultat de Geografia i Història de la Universitat

de Barcelona, les Jornades «Del subaltern a l'íntangible... O com la cultura popular esdevingué patrimoni immaterial». ¹ Aquesta trobada fou una iniciativa del nou grup de treball de l'Institut Català d'Antropologia, Cultura Popular i Conflict, en col·laboració amb el Grup de Recerca en Exclusió i Control Socials de la UB i de l'Observatori d'Antropologia del Conflict Urbà. El seu objectiu va ser, per tant, abordar aquestes qüestions des d'una doble vessant: aplegant les veus que contribuïren als debats sobre el terme cultura popular a la dècada de 1980 i convidant al debat aquelles que, en les darreres dècades, han problematitzat els continguts i els límits del concepte de patrimoni immaterial, tot ressaltant-ne la seva dimensió conflictiva (en la línia d'altres com Del Màrmol, Frigolé i Narotzky, 2010; Brumann, 2018; Santamarina i Del Màrmol, 2020).

«Vida, mort i resurrecció dels conceptes. Folklore, cultura popular, patrimoni». Amb la participació (d'esquerra a dreta), de Sara Martín, com a moderadora, i les intervencions de Miguel Doñate, Mireia Guil i Albert Moncusí. FONT: ORIOL PASCUAL; GRUP DE TREBALL CULTURA POPULAR I CONFLICTE.

Així, una primera taula concentrà figures amb un paper clau en la consolidació de la disciplina tant a Catalunya com a la resta de l'Estat, precisament de la mà de contribucions tant teòriques com etnogràfiques sobre l'àmbit i la idea de la cultura popular. Va ser, doncs, l'ocasió de tornar a sentir Dolores Juliano (UB), Jesús Contreras (UB), Honorio Velasco (UNED) i Isidoro Moreno (Universidad de Sevilla). Reunits, van compartir les seves reflexions sobre quin va ser el lloc de la interpretació marxista de la cultura popular en la pràctica i la producció teòrica de l'antropologia catalana i espanyola, en el que tingué molt de balanç de la història de l'antropologia al nostre país en les darreres dècades. Més enllà de les seves aportacions, cal destacar la intervenció de Dolores Juliano, que ens deixà el proppassat 26 de novembre, poques setmanes després d'aquesta darrera participació. Aprofitem, doncs, aquesta crònica, per agrair a la profes-

sora Juliano no només les seves grans aportacions, sinó també haver reunit les forces per aquesta darrera contribució en públic, i que fos, novament, per seguir contribuint i guiant, com o va fer al llarg de dècades, el debat i la reflexió sobre la cultura popular des d'una perspectiva de gènere, de la qual fou precursora en assenyalar-la i aplicar-la.

Però aquesta reivindicació de les aportacions que els investigadors i les investigadores que s'han citat feren ja fa ben bé quaranta anys, i que ells i elles han reactualitzat i revisat, es completà amb dues altres taules en què noves veus que han contribuït a ponderar les implicacions d'aquest desplaçament d'un terme a l'altre, amb el canvi de paradigma que això implica. Així doncs, les dues darreres taules es focalitzaren, primer, en el debat conceptual entre folklore, cultura popular i patrimoni, de la mà de Miguel Doñate (UNED),

Mireia Guil (UB) i Albert Moncusí (Universitat de València), i, després, en la pertinent reflexió sobre quins són els detentors dels béns patrimonials i quins són els conflictes que comporta la voluntat explícita de la Convenció per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial del 2003 de reconèixer-los com a representatius d'una humanitat global, a través de les intervencions de Camila del Mármol (UB), Eloi Sendrós (UB) i Rafel Folch (IPEC-Generalitat de Catalunya).

Més enllà de les aportacions de cada un dels i les ponents i de les discussions que se'n suscitaran, convé remarcar que la celebració de les jornades «Del subaltern a l'intangible» és el resultat de la consolidació de l'activitat d'un nou grup de treball en el si de l'ICA -Cultura Popular i Conflicte-, l'existència del qual és, alhora, indicativa del que podríem llegir com un reviscolament

de la cultura popular com a objecte d'atenció a l'antropologia acadèmica o científica catalana. Cal subratllar que aquesta mancança que el grup CPC vol cobrir pel que fa a l'antropologia de la subalternitat a Catalunya contrasta amb la línia de recerques sobre la cultura popular catalana als Estats Units o a França, enfocades des d'aquesta perspectiva d'inspiració marxista (per exemple, Noyes, 2012; Guiu, 2007; Kammerer, 2014; Vaczi, 2016). És imminent l'aparició d'una compilació de treballs que testifiquen l'actualitat d'aquesta atenció (Testa i Vaczi, 2023). Per acreditar aquest interès creixent en el context acadèmic estatunidenc per aquest àmbit i aquesta perspectiva, la conferència inaugural de la jornada es va encarregar a Mariann Vaczi, de la University of Nevada.

El grup Cultura Popular i Conflicte, constituït formalment l'any 2021 sota la coordinació de Romina Martínez, Sarai Martín i Manuel Delgado, ja havia produït diverses recerques i publicacions per desenvolupar aquesta perspectiva (Contijoch i Fabré, 2016; Delgado, 2019; Delgado, Martínez Algueró i Martín, 2019; Delgado, Martínez Algueró, Martín i Roca, 2021) i té en marxa diverses recerques en curs d'execució i publicació que aspiren a tornar a reivindicar la cultura popular tal com la va entendre Antonio Gramsci com a objecte i terme d'anàlisi pertinent en la nostra disciplina.

Aquesta va ser la voluntat assolida de la jornada promoguda pel grup CPC de l'ICA: manifestar que la noció de cultura popular encara és útil per posar en relleu la qualitat crítica i antihegemònica de les seves expressions, alhora que esdevé especialment rellevant a l'hora d'assenyalar i analitzar les contradiccions i els conflictes que suscita el nou marc conceptual del patrimoni immaterial. Caldrà, doncs, seguir atents i atentes

al desenvolupament d'aquesta línia, la novetat de la qual es troba, precisament, en la vindicació i la reactualització d'una mirada que fou clàssica per a l'antropologia al nostre país. ■

NOTA

1 Les jornades es van transmetre íntegrament pels canals streaming de l'Institut Català d'Antropologia, i se'n pot consultar l'enregistrament al següent enllaç: <https://www.antropologia.cat/event/jornada-del-subaltern-a-lintangible-o-com-la-cultura-popular-esdevingue-patrimoni-immaterial/>

BIBLIOGRAFIA

- Brumann, Ch.** (2018). «Anthropological Utopia, Closet Eurocentrism, and Culture Chaos in the UNESCO World Heritage Arena». *Anthropological Quarterly*, 91 (4), p. 1203-1233.
- Carvajal Contreras, M.A.** (2020). «El interès per la cultura popular en la antropologia espanyola durante la segunda mitad del siglo xx. De los estudios de comunidad a la perspectiva patrimonial». *Revista Murciana de Antropología*, 27, p. 73-96.
- Contijoch, M.; Fabré, H.** (2016). *La ciutat de les fogueres. Les fogueres de Sant Joan i la cultura popular infantil de carrer a Barcelona*. Barcelona: Pol·len.
- Delgado, M.** (1993). «La "religiosidad popular". En torno a un falso problema». *Gazeta de Antropologia* 10 (8). Disponible a: <http://hdl.handle.net/10481/13637>
- Delgado, M.** (2019). «Festes maleïdes: La persecució contra les expressions impertinents de la cultura popular catalana durant la transició democràtica (1975-1990)». *Caramella*, (40), p. 35-41.
- Delgado, M.; Martínez Algueró, R.; Martín, S.** (2019). «Que no ens toquin els bous!. Les festes taurines a les Terres de l'Ebre i el patrimoni dels ofesos». *Revista d'Etnologia de Catalunya*, (41), p. 200-221.
- Delgado, M., Martínez Algueró, R., Martín, S.; Roca, J.** (2021). *Que no ens toquis els bous! Les festes de bous a les Terres de l'Ebre, entre la identitat i el conflicte*. Barcelona: Bellaterra.
- Del Mármol, C.; Frigolé, J.; Narotzky, S.** (coords.) (2010). *Los lindes del patrimonio. Consumo y valores del pasado*. Barcelona: Icaria/ICA.

Gramsci, A. (2011 [1925-1935]). *¿Qué es la cultura popular?* València: Universitat de València.

Guiu, C. (2007). «Pratiques folkloriques dans les "Terres de l'Ebre": représentations et mises en scène de la ruralité». *Noroi*, 204, p. 39-52.

Juliano, D. (1985). *Cultura popular*. Barcelona: Anthropos.

Kammerer, N. (2014). «Catalan festival culture, identities, and independentism». *Quaderns-e de l'Institut Català d'Antropologia*, 19 (2), p. 58-78.

Kingman, M. (2017). «La noció de cultura popular: Interés de los debates entre los 80 y 90 del siglo xx para reflexionar sobre la contemporaneidad». *Calle-14*, 12 (22), p. 280-291.

Lombardi, L. M. (1975). *Antropología Cultural: análisis de la cultura subalterna*. Buenos Aires: Galerna.

Lombardi, L. M. (1978). *Apropiación y destrucción de la cultura de las clases subalternas*. Méxic: Nueva Imagen.

Prat, J.; Contreras, J. (1982). *Les festes populars*. Barcelona: Dopesa.

Nielsen, B. (2011). «UNESCO and the 'right' kind of culture: Bureaucratic production and articulation». *Critique of Anthropology*, 31 (4), p. 273-292.

Noyes, D. (2012). *Fire in the plaza: Catalan festival politics after Franco*. Pennsilvània: University of Pennsylvania Press.

Prat, J. (1983). «"Religió popular" o "experiència religiosa ordinària"? Estat de la qüestió i hipòtesis de treball». *Arxiu d'Etnografia de Catalunya*, 2, p. 48-69.

Prats, Ll.; Llopart, D.; Prat, J. (1982). *La cultura popular a Catalunya*. Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular.

Prats, Ll. (1989). *El mite de la tradició popular*. Barcelona: Edicions 62.

Santamarina, B.; Del Mármol, C. (2020). «"Para algo que era nuestro... ahora es de toda la humanidad": El patrimonio mundial como expresión de conflictos». *Chungará*, 52 (1), p. 161-173.

Testa, M.; Vaczi, M. (eds.) (2023). *Culture, Identity, and Politics in Contemporary Catalonia*, Nova York: Boydell & Brewer.

Vaczi, M. (2016). «Catalonia's human towers: Nationalism, associational culture, and the politics of performance». *American Ethnologist*, 43 (2), p. 353-368.